

Makale / Article

Makale Gönderim Tarihi: 11 Kasım 2019
Makale Kabul Tarihi: 1 Aralık 2019

Risâlet Öncesi ve Sonrası Hz. Muhammed'in Hayatında Himaye Kavramının Sorun Çözücü İzdüşümleri

Halit Çil*

Özet

Göçebeliliğin yaygın olması, kabile mantığıyla yönetilmeleri, kabileler arasında ihtilaf ve savaşların olması gibi unsurlar sebebiyle güçlü bir devlet kuramamış olan câhiliye Araplarında Kâbe'nin kutsallığıyla beraber putperestlik oldukça yaygındır. Bu dönem; sözün gücü, cömertlik, himaye, cesaret, Harem bölgesine hürmet gibi müspet yönleri; kızları canlı toprağa gömme, içki-kumar-falcılık, kabile taassubu, çarpık nikâh şekilleri, kölelik, putperestlik gibi menfi yönleri barındırmaktadır. Câhiliye döneminden Müslümanlara miras kalan olumlu kavramlardan biri olan himaye, sosyal ve siyasî problemleri çözme ve adaleti tesis etmede önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmada; bireysel, siyasî ve sosyal boyutlarıyla himaye kavramının farklı boyutları; İslâm öncesi ve sonrasıyla Hz. Peygamber'in hayatına yansımaları çerçevesinde ele alınacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Câhiliye, himaye, hilf, ahid, eman.

Problem Solver Projections of the Concept of Patronage in the Life of Muhammad before and after His Prophethood

Abstract

In the *Jāhiliyya* period, when there was not a strong state because of the widespread nomadism, the management of tribal logic, the conflict and the wars between the tribes, paganism was quite common with the sanctity of the Kaaba. In this period there were some negative aspects such as burying girls in live soil, drink-gambling-fortune-telling, tribal racism, distorted forms of marriage, slavery and idolatry in addition to some positive ones such as the power of promise, generosity, patronage, courage, respect for the Harem region. The patronage, which is one of the positive concepts handed down from the *Jāhiliyya* period to Muslims, played an important role in solving social and political problems and establishing justice. In this study, the concept of patronage with its individual, political and social dimensions will be discussed within the reflection of the Prophet's life before and after Islam. **Keywords:** *Jāhiliyya*, protection, patronage, covenant, *amān*.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, halitcil@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0820-1440.

Giriş

Câhiliye; c-h-l kökünden türetilmiş câhil kelimesine -iyyet ekinin ilâvesiyle elde edilen yapma bir mastardır. İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan câhiliye, Kur'an ve hadislerde Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. Câhiliye temel olarak ikiye ayrılabilir:

a) Dönemsel câhiliye: Başlangıcı tartışmalı olmakla beraber, Hz. Âdem ile Hz. İsa arasındaki döneme "el-câhiliyetü'l-ûlâ", Hz. İsa ile Hz. Muhammed arası döneme ise "el-câhiliyetü'l-uhrâ" denilmiştir. Hz. Muhammed'e ilk vahiyle beraber Risâlet verilmesinden önceki dönem şeklinde ifade edilebilir.¹

b) Ahlakî kavram olarak câhiliye: Câhiliye tabiri, okur-yazar olmama durumu, bilgisizlik manalarına gelmekle beraber, Kur'an ve sünnette çizilen câhiliye kavramı özetle; hakikatin bilgisinden yoksunluk, hakikate vakıf olamamaktır. Kavramsal olarak bu şekilde tanımlandığında dönemsel olmaktan çıkıp, her zaman karşılaşılabilecek bir durumu ifade etmektedir.

İsfahanî cehaleti üçe ayırmaktadır:

a) İnsanın bilgiden yoksun olmasıdır.

b) Bir şeye, olduğundan başka biçimde inanmaktır.

c) Bir şeye, hak ettiğinden başka bir şekilde davranmaktır. Bunu yaparken ister doğru bir inanca sahip olsun, isterse yanlış bir inanca dayansın fark etmez.²

Kur'an'da câhiliye sözcüğü izafet terkibi içinde zikredilir: *Câhiliye zannı* [zihniyeti] (Âl-i İmran 3/154), *câhiliye hükmü* "Yoksa câhiliye hükmünü mü arıyorlar?" (Mâide 5/50), *teberrücü'l-câhiliye* "Eski câhiliye dönemindeki gibi kırtarak, her türlü cazibeni sergilemek üzere, sokaklara dökülmeyin." (Ahzâb 33/33), *câhiliye taassubu* "O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi." (Fetih 48/26)

Göçebeliğin yaygın olması, kabile mantığıyla yönetilmeleri, kabileler arasında ihtilaf ve savaşların olması gibi unsurlar sebebiyle güçlü bir devlet kuramamış olan câhiliye Araplarında Kâbe'nin kutsallığıyla beraber putperestlik oldukça yaygındır. Sözün gücü, cömertlik, himaye, cesaret, Harem bölgesine hürmet gibi müspet yönleri; kızları canlı canlı toprağa gömmeye, içki-kumar-falcılık, kabile taassubu, çarpık nikâh şekilleri, kölelik, putperestlik gibi menfi yönleri beraberce okunduğunda doğru bir câhiliye dönemi ortaya çıkar.

1 Mustafa Fayda, "Câhiliye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 7: 17.

2 Rağib el-İsfahanî, *Müfredât*, çev. A.Güneş-M.Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 249-250.

Bireyi ve toplumu geliştirici ve ilerletici her türlü fikir ve eylemi İslâm, ya doğrudan ya da dolaylı yoldan dönüştürerek bünyesine almıştır. Dönüştürülmesi mümkün olmayanları ise reddetmiştir. Câhiliye döneminin önemli uygulamalarından biri olan himaye, İslâm'ın da önem verdiği bir kavram olmuştur. Fakat İslâm himaye kavramını kullanmada kimi zaman bazı yönleriyle Câhiliyeden ayrılmıştır. Câhiliyede birey, aile ve kabile gücü ve asabiyetine göre kullanılabilen himayeyi Hz. Peygamber asla kabul etmemiş, adaletten saptırıcı bir şekilde himayenin icrasına izin vermemiştir. Medine'de devletin kurulmasında önemli bir yeri olan, şehirdeki Müslüman, Yahudi, müşrik ve kısmen Hıristiyan bloklarından oluşan çoklu etnik ve dinî yapıyı ümmet tanımıyla vatandaşlık statüsünde birleştiren Medine Vesikasında³ adalete sıklıkla vurgu yapılmıştır. Madde 13'e göre; takva sahibi müminler, kendi aralarında saldırgan ve haksız bir fil yapmayı tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da müminler arasında bir karışıklık çıkarma kastını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacak ve himaye etmeyeceklerdir. Yine Madde 22'ye göre; Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi yasaklanmıştır.

Makalede, Hz. Peygamber'in risâlet öncesi ve sonrası hayatında himaye uygulamasının sorun çözücü tezahürleri, daha çok Medine'de devletin kuruluşuna kadarki olaylara odaklanarak anlaşılmasına çalışılacaktır.

Himaye Nedir?

"Bir nesneden eziyet verici şeyleri menetmekle hıfz eylemek, korumak, hastaya zararlı nesnelere perhiz ettirmek, bir mekânı sairden koruyup koru eylemek, etrafını korumak"⁴ anlamlarında Arapça kökenli bir kelimedir. Türkçe'de de "koruma, gözetme, esirgeme, koruyuculuk, gözetim, kayırma, elinden tutma"⁵ manasına gelir. Kavram olarak kişi, aile ve kabilelerin herhangi bir saldırıya karşı birbirlerini korumasını ifade ettiği söylenebilir. Kendi havzasını, yöresini ve civarını himaye eden kimseye Araplar "hâmi'l-humeyyâ" derlerdi. Himaye yerine bazen civar (komşuluk) ve hafare (ahid, söz verme, antlaşma, para karşılığında koruma) kelimeleri de kullanılmıştır. Tehaffür ise bir kimseden himaye istemektir. Himaye eden kişiye de hafır (hafirü'l-kavm) denilir.⁶

3 İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Siret-i İbn Hişam İslam Tarihi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2: 172-175; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1995), 1: 206-210.

4 Mütercim Asım Efendi, *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 6: 5710-5711.

5 Şükrü Haluk Akalın v.dğr., "Himaye", *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 1101.

6 Nebi Bozkurt, "Himaye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 56.

Arabistan'da, kabileler arasındaki sürekli mücadele, Arapların barış içinde yaşamaları için bir yolunu bulmalarını engelleyememiştir. Mesela, dost olmayan kabilelere reva görülen zorlukları oldukça yumuşatan haram aylar (Allah'la yapılan sözleşme) kurumunu geliştirmişlerdi. Yine Arapların geliştirdikleri ve bir sanat düzeyine çıkardıkları yol refakati müessesesi, aç Bedeviler arasında can ve mal emniyetini sağlayan başka bir yoldu.⁷ Kabile, zenginlik, şeref gibi özel meziyetleriyle temayüz etmiş, yetkilerinden ziyade sorumlulukları öne çıkan ve kendisine şeyh adı verilen şahıslar tarafından yönetilmiştir. Kabileyi ayakta tutan değerler bütünü olan kabile inanç ve gelenekleri, her üyenin bilmesi ve uyması gereken mutlak kurallardır ki, bunlara riayet edilmemesi kabile mensubu için felakettir. İslâm öncesi sosyal hayatın temelini oluşturan kabile sistemi, daha sonra da varlığını sürdürmüş; siyasî, içtimaî ve dinî hadiselerde tesirini devam ettirmiştir.⁸ Câhiliye döneminde her kabilenin, devletlerin yaptığı gibi, topraklarını koruma hakkı vardır ve bir yabancı topraklarını geçmek isterse, bir insanın himayesinde olmalıdır. Kişi, grup, konvoy veya kabile başka bir yere gitmek için kabilenin topraklarından geçecekse kabilenin iznini almak zorundadır. Bu yüzden tüccarlar, "hakku'l-mürûr" denilen geçiş hakkını ödeyerek kabile topraklarından geçebilirlerdi.⁹ Ticaret kervanlarının topraklarından tam bir güvenlik içinde geçmelerini sağlamak için Araplar, Suriye, Habeş, İran, Yemen gibi ülke hükümdarlarıyla antlaşmalar yaptılar ve hatta imtiyazlar elde ettiler. Mekke zenginleri, bu çeşitli ülkelere giden ticaret yolu güzergâhında oturan birçok kabileye, onların temsilcileri imiş gibi, mallarını ticaret maksadıyla komisyonsuz taşımayı vadeder yahut topraklarından güvenli geçişi sağlayacak antlaşmalar yaparlardı. Antlaşmanın belgesi yırtılarak ikiye ayrılıyor ve her birini bir taraf yanında muhafaza ediyordu. Antlaşma metnine başvuru ihtiyacı ortaya çıkarsa her iki parçası bir araya getiriliyordu. Şüphesiz, esas metnin sahtesi ile değiştirilme ihtimali de böylece ortadan kalkmış oluyordu.¹⁰

Asabiyet sahibi bir kavim, esasen kendi neseplerinden olmayan bir topluluğu kendi içlerine alıp neseplerine dâhil eder veya kölelerini azat ederek kendilerinden kabul ederse, bu kişiler de tamamen onların neseplerine bürünür ve onların asabiyetleri içinde yer alırlar. Hz. Peygamber şöyle diyor: "Bir kavmin mevlâsı (dost ve yardımcıları), o kavimdir". Bu dost ve yardımcıları ister azat edilmiş köleler olsun, ister dışarıdan kendi içlerine aldıkları kişiler olsun aynıdır. Artık bu kişilerin doğumla kazandıkları (gerçek) nesepleri, dâhil oldukları o

7 Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 71.

8 Âdem Apak, *Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 35-36.

9 Cevad Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dâru's-Saki, 2001), 7: 343.

10 Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 73, 75.

topluluk içinde onlara bir fayda sağlamaz.¹¹ “Himaye isteyen kişiyle hâminin şeref ve asalet açısından birbirlerine denk olmasına dikkat edilirdi. Araplar kabilenin güç, şeref ve nüfuzunu göstermesi bakımından himaye ettikleriyle övünürlerdi. Böyle bir misafirin korunması ailenin şerefini gösterirdi. Câhiliye şiiirinde bunun en eski örneklerini görmek mümkündür. Amr b. Külsûm, sıkıntıya düşenleri himaye eden birçok kabile reisini savaşlarda yendiklerini ifade ederek kabilesinin büyüklüğünü muallakasında anlatmıştır.”¹²

Civar; eman ve himaye manasında, Câhiliye Araplarının yasa gibi koruduğu uygulamalardan biridir. Bir kişi veya kabile, başka birini himayesine aldığında veya başkası tarafından himaye edildiğinde yasal bir hak elde edilmiş olur ve böylece haklar korunur. Küçük kabileler kendilerini güvence altına almak gayesiyle büyük bir kabile ile civar ittifakı yapar. Civar, tarafların genellikle hac ya da panayır mevsimleri gibi buluşma yerlerinde halka açık olarak ilan edilerek yürürlüğe girer. Himaye isteyen (mücar) himaye edenin (mücir) zimmetindedir; mücarın yaptıklarından mücir de mesul olur.¹³ Konu ile ilgili ayrıca şu bilgiler verilmektedir:

Şahısların dışında Kâbe ve çevresi gibi mukaddes yerler de emin bölge sayılmıştır. Kendisinden himaye istenilecek kişi evinde bulunmadığı zaman onun evine girip sığınmak, evinin gölgesinde oturmak veya himaye sözü veren kişinin elbisesini giymek, hatta elbisesinden bir parçayı taşımak da himaye alameti olarak kabul edilmiştir. Topluluk karşısında ilan edilmemiş olsa bile bir evde misafir olan kimse üç gün süreyle himaye altında sayılırdı.¹⁴

Dini davet, asabiyet içindeki rekabeti ve kıskançlıkları ortadan kaldırır ve kalpleri tek bir yöne, hakka çevirir. Kalpler tek bir noktada buluştuğunda artık onların önünde duracak kimse yoktur. Çünkü yönelişler ve hedefler tektir ve bütün insanlar bunun için canlarını seve seve verirler. Savaş açtıkları bir devletin askerleri kendilerinden kat kat fazla olsa da, onların batıl amaçları birbirinden çok farklıdır ve ölümden korktukları için de yanındakileri kendi hallerine bırakıp kendi canlarının derdine düşerler. Böylece, inançları uğrunda savaşanlar karşısında hiçbir mukavemet gösteremeyip yenilirler ve içine daldıkları lüks, sefahat ve zilletten dolayı da kısa sürede yok olup giderler.¹⁵

Mazlumların Örgütlü Himayesi: Hilfu'l-Fudûl

Câhiliye dönemi Mekke'sinin en önemli oluşumu sayılabilecek Hilfu'l-Fudûl, himaye ve adaleti sağlamada etkili olmuştur. Öyle ki, Hz. Peygamber İslâm

11 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1: 182.

12 Bozkurt, “Himaye”, 56.

13 Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 7: 360.

14 Ahmet Önkal, “Civâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 8: 34.

15 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1: 222.

geldikten sonra da bunun devamını arzulamıştır.¹⁶ Dilbilim terminolojisinde hilf; insanlar arasındaki ittifak, antlaşma, dayanışma, savunma, himaye anlamlarına gelir ki, aslı; kiminin kimine verdiği yemindir. Hilfin aslında yardımlaşma ve ittifak üzerine anlaşma, eylemde tek el gibi olma vardır. Tıpkı Hz. Peygamber'in Ensar ve Muhacir arasında yaptığı hilf gibi.¹⁷

Hilf; günümüzde devletler arasında akdedilmekte olan anlaşmalar gibi, iki veya daha fazla kabilenin birbirlerine yardım ve destek konusunda yemin etmeleri ve aralarında bir ahid imzalamaları demektir.¹⁸ Hilfler genel olarak; savunma ve mazlumun hakkını almak için mücadele etme gibi iki amaçla yapılmıştır. Savunma amaçlı hilfler, öncelikle kabileler arasında muhtemel savaşları önlemeye yöneliktir. Bunlar caydırıcılık özelliğiyle bugünkü askeri paktlara, her türlü yardımlaşma ve dayanışmayı hedeflemesiyle de siyasî, ekonomik, kültürel vb. işbirliği antlaşmalarına benziyordu. Hilf yapmak isteyen kabileler bir araya gelerek bir tören düzenler, yaktıkları ateşin etrafında, genellikle içine kan akıtılmış şarap veya zezem suyu içerek birbirlerinin her konuda yardımına koşacaklarına dair yemin ederlerdi. Yeminleşen iki veya daha fazla kabile tek bir kabile gibi olur, birine yapılacak saldırı diğerine de yapılmış sayılır, sevinç ve hüzünler paylaşılır ve herhangi birinin üçüncü bir tarafa verdiği eman da kabul edilirdi.¹⁹

Araplar arasındaki en yaygın mevlâlık çeşitlerinden biri, hilf (anlaşma) mevlâlığıdır. Hilf mevlâlığının yaygın olmasının en önemli nedeni, Câhiliye döneminde mevcut olan kabile çekişmeleri ve kan davalarıydı. Kan davaları, kabilelerin sık sık birbirleri aleyhine ittifaklar kurmalarına neden olurdu. Hilf mevlâlığının bir diğer nedeni de kabileler arasındaki siyasî dengeleri gözetmekti. Bu mevlâlık akdine, bazen güven içinde ticaret yapabilmek için de başvurulurdu.²⁰

Hilfu'l-Fudûl olayı Hz. Peygamber yirmi yaşını geçtikten sonra olmuştur. Mekke'deki kabileler Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde toplanarak antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşma yapıldığı sıralarda, Kureys'in, Mekke'ye gelen yabancılara zulmetmesi, bazılarının gelen yabancı tüccarın malını alıp ücretini vermemesi antlaşmaya zemin hazırlamıştır. Bu şekilde zulme uğrayan bir tüccar, yüksek sesle şiirler söyleyip, Kâbe'nin gölgesinde kendisine yapılan haksızlığı ilan etmiş ve Mekke ileri gelenlerini etkilemek istemiştir. Nitekim bunun

16 İbn Hişam, *Sire*, 1: 185; Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravdü'l-unf fi tefsiri Sireti'n-Nebeviyyeti li İbni Hişâm*, nşr. Ömer Abdusselam es-Selami (Beyrut: Daru'l-İhya, 2000), 2: 46.

17 Cevad Ali, *el-Mufassal*, 7: 370.

18 Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 2: 223-224.

19 Nadir Özkuyumcu, "Hilf", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 29-30.

20 Adnan Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 34-35.

sonucunda Mekkeliler toplanarak, bundan sonra kimseye zulüm edilmeyeceği ve zulme uğrayanların haklarının aranacağına dair yemin ederek anlaşmışlardır.²¹ Bu konuda Hz. Peygamber şu izahatı yapmıştır: “Abdullah b. Cüd'an'ın evinde bir antlaşmaya şahit oldum ki, bana onun mukabilinde mor koyunlar verseler, onun bozulmasını istemem. Şayet İslâm'da ona çağırılsam elbette icabet ederim.”²²

Antlaşmanın içeriği genel olarak şöyledir:

Allah'a and olsun ki Mekke şehrinde birine zulüm ve haksızlık yapıldığı zaman hepimiz, o kimse ister iyi ister kötü ister bizden ister yabancı olsun, kendisine hakkı verinceye kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz; deniz süngeri ıslattığı ve Hira ile Sebîr dağları yerlerinde kaldığı sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize malî yardımda bulunacağız.²³

“Hilfü'l-fudûl mensupları ahitleşmenin ardından Hacerülesved'i yikadıkları suyu içmişlerdi. Hilfü'l-ahlâf mensuplarından Ebu Süfyan'ın kayınpederi Utbe b. Rebîa'nın bu antlaşmaya katılmadığından dolayı çok üzülmüş ve şöyle demiştir: “Eğer Hilfü'l-fudûl'e katılmam için soyumdan ve ailemden ayrılmam gerekseydi bunu hiç çekinmeden yapardım.”²⁴

Düşkünlerin Himayesi

Câhiliye döneminde ötekileştirilen, dışlanan, hor görülen dezavantajlı insan gruplarının başında canlı gömülen kızlar, alınıp satılarak metalaştırılan köleler, dışlanan yetimler ve değersizleştirilen kadınları saymamız mümkündür. İslâm kötü uygulamaları ya dönüştürmüş veya kaldırmış, iyi olanları ise idame ettirmiştir. Câhiliye döneminde bazı kişi ve kabileler; ekonomik ve savaşma gücü zayıflığı, namus endişesi, cariye olma ihtimali gibi basit sebeplerle kız çocuğunu diri diri toprağa gömmeye filini işlemişlerdir. Bu durum âyetlerde şöylece tasvir ve tahkir edilmiştir:

Onlardan birine kız müjdelendiğinde öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden ötürü kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Verdikleri hükmün ne kadar kötü olduğuna bakın! (Nahl 16/58-59)

Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda...” (Tekvir 81/8-9)

21 İbn Hişam, *Sire*, 1: 185; İhsan Süreyya Sırma, “Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 1: 121-122.

22 İbn Hişam, *Sire*, 1: 185; Süheylî, *er-Ravdü'l-unf*, 2: 46.

23 Süheylî, *er-Ravdü'l-unf*, 2: 47.

24 Muhammed Hamidullah, “Hilfü'l-Fudûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 31.

Kimileri kız çocuğunu canlı olarak gömmek isterken, kimileri de gömülmek istenilen kızları kurtarma derdine düşmüş ve onları himayesine almıştır. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Sa'sa'a b. Muâviye gibi, öldürülmek istenen kız çocuklarını babalarından ücret karşılığı alarak, onların bakım ve büyütülmesini üstlenmiştir. Zeyd, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye götüren babalarına; kız çocuğunu öldürmemesini, onun yaşamını sağlayacak ihtiyaçlarını gidereceğini söyler ve o kız çocuğunu alıp bakardı. Kız büyüdüğü zaman babasına; isterse onu alabileceğini, istemezse onun ihtiyaçlarını gidermeye ve gerekli maddi imkanı sağlamaya devam edeceğini ifade ederdi.²⁵

Arapların ünlü şairlerinden Ferezdak'ın dedesi olan Sa'saa b. Muâviye b. Nâciye, câhiliye döneminde işlemiş olduğu iyilikler için kendisine bir sevap olup olmadığını Resûlullah'a sorduğunda; "Allah'ın sana İslâm nimetini vermesi senin ecrindir." cevabını almıştır.²⁶ İnsanlık tarihi boyunca türlü şekillerde dışlanan ve horlanan yetimlerin hâmisî olan bir Peygamber tablosu karşımıza çıkmaktadır. Bunda vahyin yönlendirmesi yanında, Hz. Muhammed'in çocukluğunda yetim kalmasının da tesiri olabilir.

Bir gün babasıyla yanına gelen çocuğa adını soran Hz. Peygamber, çocuktan "Bahîr" (zayıf, hasta ve mecalsiz) cevabını alınca, onun ismini değiştirip "Beşir" (Neşeli, müjdelenmiş) yapmıştı. Allah Resûlü, Uhud'dan döndüğünde Beşir Hz. Peygamber'e babasını sordu. "Baban şehit oldu. Allah ona rahmet etsin." sözlerini duyunca ağlamaya başlayan Beşir'e Allah Resûlü, "Ağlama! Ben senin baban olayım, Âişe senin annen olsun istemez misin?" dedi. Bu teklifi Beşir sevinçle kabul etti. Hz. Peygamber eliyle Beşir'in saçlarını okşadı, kucaklayıp bağrına bastı.²⁷

Abdullah b. Cafer yaşadığı Peygamber himayesini şöyle anlatmıştır: "Babam Cafer'in vefatından üç gün sonra Resûlullah bize gelerek: "Bugünden sonra kardeşime ağlamayın" buyurdu ve sonra: "Kardeşimin oğullarını çağırın" dedi. Bizi Onun yanına getirdiler, kuş yavruları gibiydik (Saçlarımız kuş yavrusunun tüylerine benziyordu). "Bana bir berber çağırın" dedi ve başımızı tıraş etmesini emretti."²⁸

25 İbn Hişam, *Sire*, 1: 298; Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Cu'fi, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1987), "Menâkıbu'l-Ensâr", 24.

26 İbn Hişam, *Sire*, 1: 298; Süheylî, *er-Ravdü'l-Unf*, 2: 234.

27 İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şâfi, *Tarihu Medineti Dimeşk*, nşr. Ömer b. Ğalâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 10: 300 [2562]; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1: 433-435; Hindî, Alaaddin Ali el-Muttaki b. Hüsameddin, *Kenzu'l-'ummâl*, nşr. Bekri Hayyânî, Saffet es-Sakâ (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985), 13: 298 [36862].

28 Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, çev. Abdullah Parliyan

İnsanın insanı sömürmesinin tarih boyunca en somut neticesi olan kölelik, İslâm ortaya çıktığında da Hz. Peygamber'in en büyük toplumsal sorunlarından biriydi. Kur'an ve hadislerin, toplumun hakir görülen bu sınıfının hukuklarını himaye edici ve olguyu ortadan kaldıracı beyanatlarını görmekteyiz. Kişinin sevdiği malından kölelere de vermesi (Bakara 2/177), kölelere iyi davranılması (Nisa 4/36), hayırlı kölelerin mükatebe taleplerinin karşılanması (Nûr 24/33), hür kişilerin cariyelerle evlenebileceği (Nisâ 4/25), cariyelerin efendilerince fuhşa zorlanmaması (Nûr 24/33), yanlışlıkla adam öldürme, yemin bozma gibi bazı suçların keffareti olarak köle azat edilmesi (Nisâ 4/92; Mücadele 58/3), doğrudan köle azat etme (Beled 90/12-13) gibi âyetlerle Kur'an, kölelerin haysiyet ve onurunu yücelterek onları himaye etmiş ve köleliğin kaldırılması için zemin hazırlamıştır. Genel olarak köle azat etmenin faziletine²⁹ vurgu yapan Hz. Peygamber'in, oruç kefareti olarak köle azadını³⁰ öngörmesi de himaye kavramını beslemiştir.

Din ve Hz. Muhammed'in Himayesi

İslâm'ın başlangıcında tebliğin açıktan yapılmaya başlanmasıyla beraber, dava ve davacının himayesi gerekiyordu. Burada bir mübelliğ olarak Hz. Muhammed'in ve bir dava olarak İslâm'ın mübelliğince savunulmasına şahitlik etmekteyiz.

Hz. Muhammed kendisine vahyolunan ilk âyetlerle korkudan yüreği titreyerek Hira mağarasından evine döndüğünde, eşi Hatice bint Huveylid'den kendisini örtmesini talep etmesi üzerine, sakinleşinceye dek vücudunu sarıp örtmüştü. Sonra Hatice'ye mağarada yaşadıklarını anlatarak, "Kendimden korktum" dedi. Hatice: "Öyle deme; Allah'a yemin ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hadiselerde halka yardım edersin" dedi.³¹ Hz. Hatice'nin çok sevdiği ve güvendiği kocası Hz. Muhammed'e koşulsuz ve amasız desteğiyle bir kez daha onu endişelerinden kurtarıcı sözlerinde onu himaye davranışıyla beraber himaye ameliyesini tanımlayıcı boyutları da görülmektedir.

İslâm'ın tebliğinin aleniye kavuşmasından sonra Hz. Peygamber ve kendisine ilk inananlar türlü baskılara maruz kalmışlardır. Bu aşamada hem dinin hem de tebliğcisinin çeşitli şekillerde himaye edildiği söylenebilir. İlk âyetlerin

(Konya: Konya Kitapçılık, 2005), "Zinet", 58.

29 Buhârî, "Keffârât", 6; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980), "Itk", 22-23.

30 Buhârî, "Savm", 29, 31; Müslim, "Sıyam", 81.

31 Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 3.

gelmesiyle beraber Hz. Peygamber'in, ilk inanan insanları Mekke aristokrasisinin hışmından himaye etmesi gerekiyordu. Bundan dolayı tebliği ve talimi gizlice yapmak için inananlarla Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın Safâ tepesinin yanındaki evinde toplanmışlardır. Hz. Peygamber onlara, inmiş olan âyetleri okur ve öğretir, ayrıca namaz da kılarlardı. Allah; tebliğin açıktan yapılmasını vahyetmesine kadar, gizli toplanmalar üç yıl sürmüştür.³²

Dedesi Abdulmuttalib'in vefatından sonra vasiyeti üzerine Resûlullah, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldı. Çünkü Resûlullah'ın babası Abdullah ve Ebû Talib baba ana bir kardeş idiler.³³ Tebliğin ilerleyen safhalarında Mekke ileri gelenleri Hz. Peygamber'in hâmesi Ebû Tâlib'e gelerek, yeğenine sahip çıkması, putlarına laf ettirmemesi veya aralarından çekilmesi talebinde bulunmaları üzerine, Onu çağırıp "Ey kardeşimin oğlu! Senin kavmin bana geldiler. Benimle ve seninle savaşıacaklarını ifade ettiler. Bana ve kendine acı, takat getiremeyeceğim bir şeyi bana yükleme." dedi. Resûlullah ise amcasının kendisinden yardımını keserek onlarla baş başa bırakacağını ve yardım etmekten ve onunla birlikte kıyam etmekten geri kalacağını zannederek "Ey amca! Allah'a yemin ederim ki, güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysalar bu işi bırakmam. Allah onu galip kılincaya veya bu yolda ben helak oluncaya kadar onu bırakmam." diye karşılık verdi. Resûlullah hüzünlendi ve ağladı, sonra kalkıp geriye döndüğü zaman Ebu Tâlib onu çağırıldı ve şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu, git ve istediğin şeyi söyle. Allah'a andolsun ki, seni hiçbir şeyden dolayı terketmem, yardımımı da kesmem."³⁴

Kureyş büyükleri Umâre b. el-Velid b. Muğire ile tekrar Ebu Tâlib'in yanına gidip şöyle dediler: "Ey Ebu Tâlib! Bu Umâre b. el-Velid Kureyş'in içinde en kuvvetli bir genç ve Kureyş'in en güzelidir. Onu al, kanı ve çalışması senindir. Ve onu çocuk edin, o senin içindir. Karşılığında şu kardeşin oğlunu bize teslim et ki, o senin babalarının dinine muhalefet ediyor. Ve senin kavminin cemaatini dağıtıyor ve onların akıllarını sefih görüyor. Biz onu katledelim. Bu adamla adam değiştirmektir." O şöyle cevap verdi: "Allaha yemin ederim ki bana ne kötü teklifte bulunuyorsunuz! Oğlunuzu bana veriyorsunuz ki onu sizin için besleyeyim ve oğlum size vereyim de siz onu katledesiniz! Vallahi bu asla olmaz."³⁵

32 İbn Hişam, *Sire*, 1: 336; Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbaru Mekke*, nşr. Rüşdi es-Salih Melhas (Beyrut: Daru'l-Endülüs, 1983), 2: 260; Belazûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, *Ensâbu'l-eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr & Riyâd Zerkây (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1: 116.

33 İbn İshak, Muhammed, *Siyer*, nşr. M. Hamidullah, çev. Sezai Özel (İstanbul: Akabe Yayınları, 1988), 300; İbn Hişam, *Sire*, 1: 240.

34 İbn Hişam, *Sire*, 1: 352-353; Belazûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1: 229-230; Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 1: 545.

35 İbn Hişam, *Sire*, 1: 353-354; Belazûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1: 231-232.

Kureyş uluları Hz. Muhammed aleyhine konuştukları sırada Resûlullah gelip rüknü istilâm ettikten sonra Beyt'i tavaf ederken onlarla karşılaşınca ona laf attılar. Resûlullah duymazlıktan gelerek yoluna devam etti. İkinci kere aynı muameleyi yaptılar. Üçüncüsünde durdu ve onlara şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu, işitiyor musunuz? Nefsim yedinde olan Zât'a yemin ederim ki, feda olmak için geldim." Onun sözü öyle tesirli oldu ki, kuş konmuş gibi başlarını öne eğdiler. Daha önce aleyhinde pervasızca konuşanlar, onu en güzel sözlerle teskin etmeye çalıştılar.³⁶

Ebu Cehil, Safâ'da Hz. Muhammed'e rastladığında ona eziyet verdi ve sövdü. Ondan dinini ayıplamak ve durumunu zayıflıkla itham etmek gibi hoşuna gitmeyen bazı şeylerden dolayı intikamını aldı. Resûlullah onunla konuşmadı. Abdullah b. Cudan'ın azatlı bir cariyesi meskeninde bunları işitiyordu. Sonra Ebu Cehil oradan ayrıлып Kureyş'in Kâbe'nin yanındaki oturma yerine gidip onlarla beraber oturdu. Çok zaman geçmeden Hamza b. Abdulmuttalib yayını kuşanmış bir vaziyette avından döndüğünde, cariye olanları ona anlattı. Bunun üzerine Hamza, koşarak çıktı ve Ebu Cehil'in olduğu yere gitti. Nihayet tepesinde dikilerek yayıyla ona vurdu ve başını yardı. Sonra ona şöyle dedi: "Ona söver misin, ben de onun dini üzereyim onun dediğini diyorum. Eğer elinden gelirse beni de bundan çevir." Bunun üzerine Beni Mahzum'dan bazı kişiler Hamza'nın üzerine yürüdüklerinde Ebu Cehil şöyle dedi: "Ebû Umâre'yi bırakınız. Çünkü ben vallahi onun kardeşinin oğluna çirkin bir şekilde sövmüştüm."³⁷

Risâletin başlangıcında yeğeni Muhammed ve oğlu Ali'yi namaz kılarken gören Ebu Talib'e Hz. Peygamber'in, belki kendisine hâmi olmasından dolayı söylediği himayeci sözler önemlidir: "Ey amca! Öğütleyeceğim ve doğru yola yönlendireceğim kimselerden, buna en müstehak olan sensin! Bu yoldaki davetimi kabul etmeye ve bu hususta bana yardımcı olmaya sen herkesten daha lâyıksın!"³⁸ Onu Allah'ın birliğine inanmaya ve putlara tapmaktan vazgeçmeye davet etti.³⁹ Bunun üzerine Ebu Tâlib: "Ey kardeşimin oğlu! Ben atalarımın dininden ayrılmaya güç yetiremeyeceğim! Fakat sen gönderildiğin şey üzerinde dur! Vallahi, ben sağ oldukça, yapmak istediğini tamamlayıncaya kadar, sana hoşlanmayacağın bir şey erişmeyecektir!" dedi.⁴⁰ Ebu Tâlib eve dönünce hanımı Fatıma: "Sen oğlunun dinini değiştirmesini uygun görüyor musun?" diyerek çıkışınca, Ebu Tâlib ona: "Sus! Sen onu bu işte kendi haline bırak! Amcasının oğluna arka ve yardımcı olmak, elbette herkesten çok ona düşer! Eğer nefsim Abdulmuttalib'in dinini bırakmak hususunda bana boyun eğmiş olsaydı, ben de

36 İbn İshak, *Siyer*, 291; İbn Hişam, *Sire*, 1: 384-385.

37 İbn İshak, *Siyer*, 229-230; İbn Hişam, *Sire*, 1: 387-388; Taberî, *Tarih*, 1: 548-549.

38 İbn Hişam, *Sire*, 1: 327; Taberî, *Tarih*, 1: 539.

39 Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1: 113.

40 İbn Hişam, *Sire*, 1: 328; Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1: 113; Taberî, *Tarih*, 1: 539.

muhakkak Muhammed'e tâbi olurum!" dedi ve o da sustu.⁴¹

Hz. Peygamber, kendisini tasdik edip yardım etmelerine dair yaptığı davetine Taif halkının icabet etmediği ve şehirden kovulduğu zaman, Hira'ya gitti. Resûlullah dağda kaldığı üç gün boyunca boş durmadı. Mekke'ye girmek için bir kabilenin himayesini kabul etmesinin gerektiğini çok iyi biliyordu. Bunun için Zeyd'i gizlice Mekke'ye gönderip kendisini himaye edebilecek bazı kişilerle görüşmesini temin etti. Ahnes b. Şüreyk, kendisini ahd ve emanına alması talebine; "Ben halifim, halif ise ahd ve emana alamaz." şeklindeki cevabı üzerine Süheyl b. Amr'a haber gönderdi. O da şöyle dedi: "Beni Amir, Beni Kab'i ahd ve emana alamıyor." Himaye teklifini daha önce de Müslümanlara karşı uygulanan boykotun kaldırılmasında önemli bir rolü olan Nevfeloğulları'nın lideri Mut'im b. Adi kabul etti. Mut'im vakit kaybetmeden oğullarına ve akrabalarına silahlanmalarını emretti. Hz. Peygamber Mekke'ye sessiz, sakin, korkmuş, sinmiş biri olarak girmek istemedi. Bunun yerine Nevfeloğulları'nın himayesinde doğruca Kâbe'ye gitti. Mekke eşrafının gözü önünde Kâbe'yi tavaf etti, namaz kıldı, uzun uzun dua etti ve sonra evine gitti. Allah Resûlü'nü koruyan savaşçıların başındaki Mut'im b. Adi, Allah Resûlü'nün Kâbe'de Allah'a bağlılığının tezahürünü izleyen Mekke'nin ileri gelenlerine dönerek; Muhammed'i himayesine aldığını, herkesin himaye hukukuna riayet etmesi gerektiğini, himaye hukukuna riayet etmeyenlerle soyunun bütün fertlerinin sonuna kadar savaşaacağını ilân etti. Hz. Peygamber kendisini bu zor anında himayesine alan, kol kanat geren, onu himaye uğruna canını ve soyunu bile tehlikeye atan Mut'im b. Adi'yi hiçbir zaman unutmadı. Hatta hicretten kısa bir süre sonra vefat eden Mut'im için Bedir Savaşı sonrası esir edilen Mekkeli müşrikleri işaret ederek, "Eğer Mut'im b. Adi sağ olsaydı, sonra şu kokuşmuş kişiler hakkında konuşup onları bağışlamamı isteseydi hiç şüphesiz ben bunları Mut'im'in hatırı için serbest bırakırdım." buyurmuştur.⁴²

Hicret yolculuğu esnasında müşriklerce takip edilen Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir Medine'nin ters istikametindeki Sevr mağarasına sığınmışlardı. Peşlerine düşen müşrikler mağaranın ağzına kadar geldiklerinde Hz. Ebu Bekir korkmuştu. Bu durum âyette şöyle ifade edilmektedir: "Ona yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşına (Ebu Bekir'e) 'Üzülme, Allah bizimledir' diyordu; Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hakîmdir." (Tevbe 9/40) Rivayete göre mağaranın ağzına kadar gelen müşrikler, girişteki örümcek ağı ve güvercin yuvasını görünce, içeride kimse

41 Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1: 113.

42 İbn Hişam, *Sire*, 2: 27-28; Buhari, "Meğazi", 12; Taberî, *Tarih*, 1: 555; İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985), 2:93-94.

olamayacağını düşünüp geri gittiler.⁴³ Böylece Allah, elçisini himaye etmiştir.

İbn Haldun, hicret olayında asabiye üzerinden nasıl bir himaye olduğunu izah sadedinde şunları söyler: “İslâm'ın başlangıcında Mekkelilere hicretin farz kılınması, onların Hz. Peygamber'in yanında bulunması ve İslâm'ı tebliğ etmede Hz. Peygamber'e yardım etmeleri ve onu korumaları içindir. Ancak Medine'ye hicret etmek badiyelerde yaşayan bedevilere farz kılınmamıştı. Çünkü Mekkelilerin, Hz. Peygamber'le olan asabiyet (yakınlık, kan) bağları, badiyelerde yaşayan Araplardan farklı olarak, onları Hz. Peygamber'e yardım etmeye ve onu korumaya mecbur bırakıyordu. Bu yüzden muhacirler, kendilerine hicret farz kılınmayan badiyelerde yaşayanlardan biri olmaktan Allah'a sığınıyorlardı.”⁴⁴

Kutsal Yerlerin Himayesi

Yeryüzünün en önemli mabedi Kâbe ve çevresi “harem” olarak nitelendirilmiştir. Allah “Emin beldeye andolsun ki” şeklinde Mekke'ye yemin etmiş (Tîn 95/3), Hz. İbrahim güvenli bir belde olması için dua etmiş (Bakara 2/126) ve Mescid-i Harâm'a girenin emniyette olacağı belirtilmiştir (Âl-i İmrân 3/97). Mekke ve Kâbe'nin kutsallığı câhiliye Araplarınca da müsellemdi.

İslâm öncesi Arapların şüphesiz pek çok iyi hasletleri vardı. Onlar, yalan söylemeyi çirkin görürler; misafirlere, yolda kalmışlara ve çeşitli nedenlerle memleketlerine uğramış olan yabancılara ikramda bulunurlardı. Hac mevsimlerinde Mekke'ye Kureyş kabilesi mensupları hacılara yemek ikram eder, su ihtiyaçlarını giderirdi.⁴⁵

Kusay'ın ölümünden sonra Abdimenaf Oğulları, Abdüddar Oğullarının elinde olan Hicâbe, Livâ, Sikaye ve Rifâde gibi görevleri almak istediler. Ayrıca kendilerini güçlendirmek için her iki taraf da civar kabilelerle ittifaklar kurdu. Her bir kavim birbirini terk etmemek ve asla birbirini düşmana bırakmamak üzerine müekked bir and içtiler... Beni Abd-i Menâf güzel koku dolu bir çanak çıkarttı. İddia ederler ki, Beni Abd-i Menâf'ın kadınlarının bazısı onu kendileri için çıkarttılar ve onu Kâbe'nin yanındaki Mescitte andlaşmak için koydular. Sonra kavim ellerini ona daldırdılar, onlar ve müttetikleri akid ve ahidleştiler. Sonra Kâbe'ye ellerini sürdüler ki kendileri için tekid etmiş olsunlar. Böylece Muteyyebûn (kokular) ismini aldılar. İnsanlar savaş için azmettikleri sırada birbirlerini sulha dâvet ettiler. Beni Abd-i Menâf'a Sikaye ve Rifade verilmesi; Hicâbe, Liva ve Nedve de Beni Abdiddâr için olduğu gibi kalması şeklinde anlaşılabilir. İslâmiyet geldikten sonra Hz. Peygamber “İslâmiyet, câhiliyette yapılan antlaşmaları kaldırmaz,

43 İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâduddin İsmail el-Hâfız b. Ömer, *Büyük İslam Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye)*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 3: 276.

44 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1: 164.

45 İbn Hişam, *Sire*, 1: 179-180.

ancak takviye eder” dedi.⁴⁶

Hız. Peygamber Mekke'yi fethedip Kâbe'yi putlardan temizledikten sonra yaptığı konuşmanın bir bölümünde, câhiliye adetlerinden Kâbe hizmetlerine vurgu yapmıştır: “Dikkat edin ve iyice anlayın. Câhiliye dönemindeki her türlü faiz, kan davası, mal veya öç davası şu iki ayağımın altındadır. Kâbe hizmetleri (sidânetu'l-beyt) ve hacılara su dağıtma (sikâyetu'l-hac) işi hariç...”⁴⁷

İslâm'ın gelmesinden önce Ebrehe Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke'ye yürüyünce yolda karşılaştığı deve sürüsüne el koymuştu. Sürünün sahibi Abdulmuttalib geri almak için Ebrehe'ye gitti. Ebrehe onu yanına oturtuktan sonra “Hacetin nedir?” diye sorduğunda Abdulmuttalib; “Hacetim Melik'in benim olan, el koydukları iki yüz deveyi geri vermesidir.” dedi. Bunun üzerine Ebrehe; “Ben seni gördüğüm zaman beni hayrete düşürmüştün. Sonra sen benimle konuşurken seni sevmiştim. Senin olan iki yüz deve hakkında benimle konuşuyorsun da senin dinin ve senin babalarının dini olan beyti terk ediyorsun. Hâlbuki ben onu yıkmak için geldim. Onun hakkında benimle konuşmuyorsun.” Abdulmuttalib ona dedi ki: Ben develerin sahibiyim. Beytin de şüphesiz bir Rabbi vardır ki, yakında O onu koruyacaktır. Ebrehe; “Benden koruyamaz.” dediğinde o da dedi ki: “İşte sen işte O.” Dönüşte Abdulmuttalib Mekkelilere şehri terk etmelerini ve dağ başlarında ve dağların arasındaki gizli yerlerde, ordunun şiddetinden korunmalarını emretti. Sonra Abdulmuttalib kalktı, Kâbe'nin kapısının halkasını tuttu, onunla birlikte Kureyş'ten erkekler topluluğu Allah'a dua etmeye, Ebrehe ve onun askerlerine karşı yardım dilemeye koyuldular. Abdulmuttalib Kâbe'nin kapısının halkasını tutarken şöyle dedi: “Ey Allahım, şüphesiz kul kendi yükünü korur, o halde kendi beytinin metanı koru. And olsun ki, elbette onların haçları ve kuvvetleri senin kuvvet ve şiddetine galip olamayacaktır.” Sonra fil olayı meydana geldi.⁴⁸ Böylece yeryüzünün en önemli kutsal yeri İlahi olarak himaye edilmiştir.

Tarihen ve dinen kutsal sayılan Mekke ile benzer statüde Medine'nin rolünü ortaya koyan Hız. Peygamber şöyle demiştir: “Medine, Ayr Dağı ile şurası arası haremdir. Kim Medine'nin bu haremi içinde Kitap ve sünnete aykırı bir iş işlerse veya bir bidatçıyı barındırır, yardım ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Onun tövbesi ve fidyesi kabul olunmaz. Müslümanların emanı, ahdi birdir. Müslümanların sayıca en azı da bu emanı yürütür. Kim bir Müslüman'ın verdiği ahdi bozarsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Onun ne tövbesi ne de fidyesi kabul

46 İbn Hişam, *Sire*, 1: 180-182.

47 Makrizî, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir, *İmtâu'l-esmâ'*, nşr. M.Abdulhamid en-Nemisi (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1999), 1: 392-393.

48 İbn İshak, *Siyer*, 112-114; İbn Hişam, *Sire*, 1: 87-88; İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Amr (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 1: 72.

olunmaz. Her kim de kendi efendilerinin izni olmaksızın başka bir kavmi veli ve efendi edinirse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Onun ne tövbesi ne de fidyesi kabul olunmaz.”⁴⁹

İnanç Özgürlüğünü Himaye

Mekke'de Müslüman olanlara reva görülen türlü baskılar yanında inanç özgürlüğünü savunan kişiler de olmuştur. Bunlardan birini Hz. Aişe şöyle anlatmaktadır: Müslümanlar Kureyş müşriklerinin ağır baskılarına maruz kalması sonucu Hz. Peygamber Habeşistan'a hicret izni verince, Ebû Bekr de hicret etmek gayesiyle Mekke'den çıkmıştı. O, Berku'l-Gimâd mıntikasına ulaşıncâ Kârre kabilesinin reisi İbnu'd-Dağine ile karşılaştı. Ebû Bekir'e nereye gittiğini sorunca o; “Beni kavmimin ezası çıkardı. Arzda yürüyüp seyahat etmek ve Rabbime ibadet etmek istiyorum.” dedi. İbnu'd-Dağine: “Senin gibi biri ne yurdundan çıkar ne de başkaları tarafından çıkarılır. Sen fakiri gözetir, ihtiyacı olan bir malı ihsan edersin, akrabaya yardım edersin, acizlerin yükünü çekersin, misafirine ikram edersin, insanların başlarına gelen musibetlerine karşı onlara yardım edersin! Şimdi korktuğun şeylere karşı seni koruyacağım. Haydi, Mekke'ye geri dön ve Rabbine memleketinde ibadet et!” Bunun üzerine İbnu'd-Dağine, Ebu Bekir ile beraber yola koyulup Mekke'ye gelince Kureyş kabilesinin ileri gelenlerini dolaşarak onlara şöyle dedi: “Şüphesiz Ebu Bekir gibi birisi memleketinden çıkmaz ve çıkarılmaz. Sizler, fakiri kazandıran, bulunmayan bir malı ihsan eden, akrabaya yardım eden, acizlerin yükünü çeken, misafirine ikram eden, insanların başlarına gelen musibetlerine karşı onlara yardım eden bir adamı mı memleketinden çıkarıyorsunuz?”

İbnu'd-Dağine'nin Ebu Bekir'i emanına almasını Kureyş; evinde ibadet etmek, namazını açıktan kılmamak, evinin dışında Kur'an okumamak şartlarıyla kabul etti. Zamanla Ebu Bekir evinin yanına bir mescit bina ederek burada namaz kılmaya ve Kur'an okumaya başladı. Okurken çokça ağlamasına müşriklerin kadın ve çocukları hayret ediyor ve ona bakabilmek için izdiham ve kargaşa meydana getiriyorlardı. Ebu Bekir'in bu hali Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerini endişelendirdiğinden İbnu'd-Dağine'den buna engel olmasını veya himayesini kaldırmasını istediler. Bunun üzerine İbnu'd-Dağine, Ebu Bekir'e gelip şöyle dedi: “Benim sana hangi şart üzere eman verip korumam altına aldığımı biliyorsun. Şimdi sen, ya şartım üzere evinde sessizce namazını kılar ve Kur'an'ını okursun ya da senin üzerindeki himayemi kaldırırım. Çünkü ben bir kimse hakkında vermiş olduğum eman ahdimi bozmuş olduğumu Arap milletinin iştirkesini istemem.” Ebu Bekir şöyle dedi: “Ben artık senin himayeni sana geri veriyorum. Ben Aziz ve Celil olan Allah'ın himayesine razıyım.”⁵⁰

49 Buhari, “Cizye”, 17.

50 İbn İshak, *Siyer*, 297-298; Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 44.

Hicret sonrası Hz. Peygamber, Medine’de oluşan Müslüman, Yahudi, Müşrik ve çok az Hıristiyan inanç bloklarını ortak mekân ve ortak dinî, sosyal ve ekonomik hayat paydasında buluşturan Medine Vesikasını imzalamıştır. Bunun 25. Maddesi şöyledir: “Benû Avf Yahudileri, Müminlerle birlikte bir ümmet teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, Müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dâhildirler.”⁵¹ İnanç özgürlüğü, bir toplum sözleşmesi ve ilk İslâm Devletinin anayasası olan Medine Vesikasında vurgulanacak kadar önemli bir esas olmuştur.⁵²

Taif Himayesizliği Sonrası Hz. Peygamber’in Müstakbel Nesli Himayesi

İslâm’ın mesajlarına kendisini kapatan Mekke’ye alternatif arayışında olan Hz. Peygamber, Ebû Tâlib’in ölümünden sonra Mekke’deki durumu daha da zorlaşınca, Zeyd b. Hârise ile beraber Sakif Kabilesinin yanına gitti. O zaman Sakif’in ileri gelenleri Amr b. Umeyr’in üç oğlu Abd Yâsil, Mes’ud ve Hubeyb idiler. Resûlullah onları Allah’ın dinine davet edip İslâm yolunda kendisine yardımcı olmalarını, kendisine muhalif olanlara karşı durmalarını istedi. Ret cevabı alan Resûlullah Sakiflilerin yanından ayrılırken onlara: “Dediğimi kabul etmiyorsanız aramızda gizli kalsın” diyerek durumun kavmine ulaşmasını engellemek istedi. Fakat Sakifliler bunu yapmadıkları gibi Hz. Peygamber ile alay ettiler. Bununla da yetinmeyip, aralarından birtakım hafif akıllı, beyinsiz ve köleleri kışkırtıp bağırıttılar ve Hz. Peygamber’e sövdürdüler. Halkın serseri ve ayaktakımı güruhunu, Onun geçeceği yolun iki tarafına oturtup taştattılar. Ayakları kanayan Hz. Peygamber acısına dayanamayarak yere oturdukça, kollarından tutup kaldırdılar. Yürüdüğü zaman tekrar taşla tutup gülüştüler. Zeyd b. Harise, atılan taşlara kendini siper ederek, Onu korumaya çalışıyordu, lakin onun da başı ağır şekilde yarılmıştı. Sonunda Rebia’nın iki oğlu Utbe ve Şeybe’ye ait bir çitin içine sığınmak zorunda kaldılar. İçeride bir bahçe vardı, Utbe ve Şeybe de bu bahçedeydiler. Buraya sığındıktan sonra ayaktakımı Hz. Peygamber’i bırakıp geri döndüler.⁵³ Bahçede iken Hz. Peygamber şöyle dua etti:

Allah’ım! Güçsüzlüğümü, çaresizliğimi ve halkın nazarında hakir görülüşümü sana arz ve şikâyet ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen zayıfların Rabbisin! Sen benim Rabbimsin! Beni kimin eline bırakıyorsun?

51 İbn Hişam, *Sire*, 2: 172-175; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 208.

52 Medine Vesikasının tahlili için bk. Halit Çil, “Yesrib’in Medine’ye Dönüşümünde Hz. Peygamber’in Siyasi Rolü”, *Nübüvvet ve Medeniyet- İslam Düşüncesinde Nübüvvet Algıları ve Medeniyet Tasavvurları*, ed. A.Sinanoğlu-R.Ardoğan (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017), 481-482.

53 İbn Sa’d, *Tabakât*, 1: 180; Taberi, *Tarih*, 1: 554; Süheylî, *er-Ravdü’l-unf*, 2: 230; İbnü’l-Esir, *İslam Tarihi*, 2:92; İbn Kesir, *İslam Tarihi*, 3:210; Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed, *es-Siretu’l-Halebiye* (İnsânü’l-Uyûn), (Beirut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, 2006), 1: 499.

Senden uzak olan ve beni gördükçe suratını asan kimselere mi? Yoksa beni eline bıraktığın düşmana mı? Bu, senin bana karşı bir öfkenden dolayı değilse buna aldırış etmem. Fakat af ve merhametin, benim için gazabından daha geniştir. Senin gazabına uğramaktan, karanlıkları aydımlatan, dünya ve ahiret işlerini ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım! Her şey senin rızan içindir. Güç ve kuvvet ancak sendedir!⁵⁴

Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e; "Uhud savaşında başına gelenlerden daha şiddetli olan bir gün sana erişti mi?" diye sorduğunda şu cevabı aldı:

Kureyş'ten gelen birçok eziyetlerle karşılaştım. Fakat Akabe günü karşılaştığım zorluk hepsinden şiddetliydi. Kureyş'in ezası üzerine Taife gidip hayatımın korunmasını Abdu Kulâl'in oğlu İbnu Abdu Yâfil'e teklif ettiğim zaman, o benim dileğime cevap vermemişti. Ben de kederli ve hayretli bir halde Mekke'ye yönelmiştim. Bu hayretim Karnu's-Seâlib mevkiine kadar devam etti. Başımı gökyüzüne kaldırıp baktığımda beni gölgelendirmekte olan bir bulut ve onun içinde Cibril'in bulunduğunu gördüm. Cibril bana nida edip; "Allah, kavminin Senin hakkında dediklerini ve Seni korumayı reddettiklerini muhakkak işitti ve Allah Sana şu Dağlar Meleği'ni gönderdi. Kavmin hakkında ne dilersen ona emredebilirsin." dedi. Dağlar Meleği bana selam verdikten sonra; "Ey Muhammed! Cibril'in söylediği hakikattir. Sen ne istersen emrine hazırım. Eğer Ebu Kubeys ile Kuaykan denilen şu iki yalçın dağı Mekkeliler üzerine geçirmemi istersen emret." dedi. Bunun üzerine Allah Resulü şu himaye edici cümlesini söyledi; "Hayır, ben Allah'ın, bu müşriklerin zürriyetlerinden yalnızca Allah'a ibadet eden ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan insanları çıkarmasını arzu ederim."⁵⁵

Vatan ve Devlet Himayesi (Siyasî ve Sosyal Himaye)

Siyaset ve devlet, insanların güven içinde varlıklarını devam ettirmelerinin garantisi ve Allah'ın hükümlerini insanlar arasında uygulamak noktasında da Allah'ın halifeliğidir. Allah'ın yarattıkları ve kulları için koyduğu hükümler, kulların faydası için konulmuş ve onların hayrına olan iyi ve güzel hükümlerdir. Devlet olabilecek bir asabiyete ve bu asabiyetle birlikte kullar arasında Allah'ın hükümlerini uygulamak için gereken iyi ve güzel vasıflara sahip olan biri, insanlar arasında Allah'ın halifeliğine ve insanların güven içinde yaşamlarını sürdürmelerini garanti altına almaya hazır hale gelmiş ve buna salâhiyetli olur. Toplumsal bir güç olarak ortaya çıkmış olan asabiyet, tıpkı varlıkların oluşumundaki mizac (karışım, yapı) gibidir. Mizac, pek çok unsurun bileşiminden oluşmaktadır.⁵⁶

54 İbn Hişam, *Sire*, 2: 77-78; Taberî, *Tarih*, 1: 554.

55 Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 7.

56 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1: 194-195, 234.

Mekke'de şahsiyet inşasına odaklanan tebliğ, Akabe beyatlarıyla başlayıp hicretle devam eden süreçte Medine vesikasıyla şekillenerek devlet boyutuna gelmiştir. Hz. Peygamber, hicret yolculuğunda Hz. Ebû Bekir'i kendisine yoldaş eyleyerek, normal güzergâh yerine ters yönde Sevr Mağarası'na gidip saklandılar. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah halkın ve Mekke ileri gelenlerinin nabzını tutup akşamları haberdar etti. Ebu Bekir'in kölesi Âmir b. Führeyre koyun sürüsünü akşam karanlığında Sevr'e doğru getirdi. Böylece süt ihtiyaçları karşılandığı gibi, haber getiren Abdullah'ın ayak izleri de kamufle edildi. Kızı Esmâ da her akşam yiyecek getirdi.⁵⁷ Müşrik rehber Abdullah b. Uraykıt ile yanında iki binek devesi olduğu halde mağaranın bulunduğu dağın eteğinde buluşup sahil yolundan Yesrib'e ulaştılar.⁵⁸

Hicretle beraber toplumun büyük bir kesiminde göçmenlik, barınma ve işsizlik gibi sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıktı. Ayrıca kabilecilik, hizipçilik ve "dağdan gelip bağdakini kovma" psikolojisiyle de mücadele etmesi gerekiyordu. Hz. Peygamber bunları ivedilikle çözme adına Muhacir ve Ensar aileleri arasında kardeşleştirme yaparak çok önemli bir adım attı.⁵⁹ Bu kardeşlik kabileler arasında akdolunduğu gibi bireyler arasında da yapılabilirdi. Söz konusu adet günümüze dek bedeviler arasında geçerliliğini sürdürmüştür. Bir Arapla böyle bir kardeşlik akdederseniz bu Arap sizin en büyük destekçiniz ve savunucunuz olur. Sanki onun kardeşiymişsiniz gibi sizi himaye ve müdafaa eder.⁶⁰ "Mümin için mümin birbirini perçinleyen duvar gibidir. Müslümanlar bir adam gibidir ki, gözü ağrısa bütün vücudu ağrır, başı da ağrısa bütün vücudu ağrır."⁶¹, "Hiçbiriniz, kendiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz için arzu etmedikçe, hakkıyla iman etmiş olmaz."⁶² şeklindeki sözleri Hz. Peygamber'in muâhâta verdiği önemi göstermektedir. Müslümanlar arasında gerçekleştirilen kardeşleştirme faaliyeti, câhiliye döneminde yaygın olarak uygulandığı gibi bir kabilenin diğerine iltihakına yahut iki kabilenin başka kabilelere karşı savunma veya saldırı amacıyla oluşturdukları ittifaka (hîlf) benzemiyordu. Yeni durumda artık kabilenin hükmi şahsiyetinin yerini tek tek Müslüman fertler almıştır. Üyeler bir kabileye mensubiyet yerine, inanç birliği etrafında kardeş sayılarak cemaat oluşturmuşlardır.⁶³ Neticede kabile merkezli toplum anlayışını, din merkezli topluma dönüştürmeyi başarmıştır.

Medine'de, sadece Müslümanlar değil, onun kadim sakinleri Yahudiler;

57 İbn Hişam, *Sire*, 2: 150-153; Taberî, *Tarih*, 1: 568-569.

58 İbn Hişam, *Sire*, 2: 158-159.

59 İbn Hişam, *Sire*, 2: 176-178; Makrizî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, 1: 69.

60 Zeydan, *İslâm Uygurlukları Tarihi*, 2: 227.

61 Müslim, "Birr", 16.

62 Buhari, "İman", 6.

63 Apak, *Asabiye*, 115.

müşrik Araplar ve çok az da olsa Hıristiyanlar vardı. Medineli Ensar ile Mekke'den gelen Muhacir ailelerinin kardeşleştirme işi tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber, Enes b. Malik'in evinde Müslüman cenahın ileri gelenleriyle beraber, Müslüman olmayan Medineli Yahudi, Arap ve diğer sosyal blok temsilcileriyle de durumu istişare ederek, yeni bir "Şehir Devlet" yapısını ortaya çıkaran temel ilkeler üzerinde anlaştılar ve bunu yazılı vesika haline getirdiler.⁶⁴ Vesikanın 1, 2 ve 25. Maddelerinde,⁶⁵ bahsedilen bu gruplar Medine vatandaşlığı ortak paydasında ümmet olarak anılmışlardır. Böylece bütün etnik ve dinî kimlikler, katılım temelinde bir araya getirilip tanınmıştır. Mekke'nin hoşgörüsüz ortamına rağmen, Medine'de alternatif bir hoşgörü düzeni kurularak, siyasi ve sosyal bir himaye ortamı oluşturulmuştur.

Mekke fethi sonrası Mekkelilerin ve Mekke şehrinin himayesi, sulhen fetih statüsüyle ortaya konulmuş oluyordu. Hz. Peygamber Kâbe'nin kapısının eşiğinde ayakta durup, Mekkelilere kendisinden beklentilerini sorunca onlar, kendisinden hayır ve iyilik beklediklerini ifade ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: "Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi, bugün ben de size derim: Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir. (Yusuf 12/92) Gidin serbestsiniz. Siz tulekâsınız (azat edilmiş)."⁶⁶

Ahid ve Emân Himayesi

"Ahid; 'bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, tâlimat vermek; söz vermek' manalarına geldiği gibi, isim olarak; 'emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz' anlamlarına da gelir. Ahidde hem yemin hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin ahidin dinî ve kutsî yönünü, söz verme de ahlâkî yönünü teşkil eder."⁶⁷ Ahid ve emanın önemini ve bağlayıcılığını Hz. Peygamber şöylece vurgulamıştır: "Emaneti olmayanın imanı, ahdi olmayanın dini yoktur."⁶⁸

Câhiliye döneminde oldukça önemli görülen ahid ve eman uygulamaları, sonuçları bağlayıcı olacak şekilde uluslararası ilişkiler bağlamında İslâm Hukukunda da uygulanmıştır.⁶⁹ İslâm hukuku ile ilgili her kitapta: "Dünyanın zorlukları karşısında Müslüman ve kafir eşittir." Prensibi, birbirine benzer

64 Hamidullah, İslam Peygamberi, 1: 189.

65 İbn Hişam, *Sire*, 2: 172-175; Hamidullah, İslam Peygamberi, 1: 206-208.

66 Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Hz. Peygamber'in Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, çev. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2014), 1: 70; İbn Hişam, *Sire*, 4: 73; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 131-132; Taberî, *Tarih*, 2: 161.

67 Abdurrahman Küçük, "Ahid", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1: 532-533.

68 Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Sünenü'l-kübra*, nşr. M. Abdulkadir Ata (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003), 6: 471 [12690].

69 Uluslararası ilişkiler bağlamında eman akdinin tahlili için bk. Ahmet Özdemir, "Uluslararası İlişkiler Alanında İslâm Hukukunun Temel İlkeleri-Emân Akdi Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/6 (2013), 893-904.

ifadelerle tekrar edilir. Karşı taraf kafirdir diye, bir Müslüman hak ve adaletin ve vicdanın aksine hareket edemez ve yine hiçbir Müslüman karşı tarafa verdiği sözü bozamaz. Bir kimsenin misilleme olarak bir başkasının yerine cezalandırılması hukuk dışıdır. Yine, düşmana eman verme hususundaki İslâmi müessese Kur'an'ın emrine dayanmaktadır. Bu emir, İslâm düşmanlarının en şiddetlisi olan müşrikler hakkındadır. Herhangi bir insan himaye ve iltica talep ederse, hiçbir gerekçe ile reddedilemez. Aslında, Uluslararası İslâm Hukukunun yapısı, Müslüman olmayanlara göre düzenlenmiştir.⁷⁰

Abdulmuttalib'in himayesi altında olan bir Yahudi komşusu, faili meçhul bir cinayete kurban gitmişti. Uzun araştırmalardan sonra Mekke'li bir soyun lideri Harb b. Umeyye'nin bu komploju teşvik ettiği anlaşıldı. Suçunu inkâr eden zanlı, tarafsız bir kimsenin hakemliğini kabul etti. Dava önce Habeşistan kralı Necaşi'ye götürüldü lakin Necaşi aralarına girmekten çekindi. Bunun üzerine hakem tayin edilen Ömer b. Hattab'ın dedesi Nüfeyl tarafından aleyhine karar verilen Harb, kan diyetiyle beraber Yahudiden çalınan malların değerini ödemeye mahkûm oldu. Tahsil edilen her şey, öldürülen Yahudinin bir yeğenine verilmiştir.⁷¹

Sa'd b. Ubade, geçmişte verdiği ahdin Mekke'de maruz kaldığı mağduriyetten kendisini nasıl himaye ettiğini şöylece anlatır: "Ben onların elindeyken, Kureyş'ten bir topluluk görüldü. İçlerinde güzel yüzlü, beyaz renkli, uzun boylu, tatlı bir adam vardı. İçimden, bu cemaatin içerisinde hayırlı biri varsa o da bu adamdır, dedim. Fakat o yaklaştığında elini kaldırıp bana şiddetli bir tokat attı. İçimden dedim ki, vallahi bundan sonra onlarda hiçbir hayır yoktur. Beni çekip sürüklüyorlardı. Oradaki bir adam bana acıdı ve 'Yazık sana, seninle Kureyşli bir adam arasında antlaşma ve ahid yok mudur?' dedi. Dedim ki, 'Evet vardır. Cübeyr b. Mut'im b. Adıyy b. Nevel b. Abdimenaf'a ticaret kefaletim vardır. Memleketimde onları zulmetmek isteyenlerden korurdum. Bir de Haris b. Har b. Umeyye b. Abdişems b. Abdimenaf'a da ticarî himaye akdim vardır.' O dedi ki, 'Yazık sana, o iki adamın ismini söyle ve seninle onlar arasındaki antlaşmayı anlat.' Ben de durumu Kureyşlilere anlattım. O adam onlara gitti ve onları mescitte Kâbe'nin yanında buldu ve dedi ki: 'Hazrec'den bir adam vadide şimdi dövülüyor ve o sizi çağırıyor. Onunla sizin aranızda himaye ahdi olduğunu söylüyor.' Onlar adamın ismini öğrendiklerinde; 'Doğru vallahi, o bize ticaret himayesi ahidini verir ve memleketinde zulüm olunmaktan bizi korurdu.' dediler. Sonra gelip Sa'd'ı kurtardılar ve o da oradan gitti. Sa'd'a tokat vuran Süheyl b. Amr idi."⁷²

Câhiliye döneminin bağlayıcı kavramı ahid, Hz. Peygamber İslâm'ın tebliğine başladığı lakin Mekke'de sıkıştığı bir dönemde Akabe'de imdadına yetişmiştir.

70 Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, 98.

71 Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1: 72-73.

72 İbn Hişam, *Sire*, 2: 110-111.

Resûlullah Medine'den gelen bir grup insana İslâm'ı anlatıp Kur'an okuyarak, onları Allah'a davet etti ve İslâm'a teşvik etti. Sonra şöyle dedi:

Geliniz, Allah'a ibadette hiçbir şeyi ortak etmemek, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla kimseye iftira etmemek, hiçbir maruf işte bana âsi olmamak üzere benimle ahdediniz. İçinizden her kim sözünde durursa ecir Allah'a aittir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyada cezaya uğratılırsa, bu ceza ona kefarettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, ettiği iş Allah'a kalır. Allah dilerse onu affeder, dilerse ona ceza verir. Kadınlarınızı ve çocuklarınızı kendisinden koruduğunuz şeylerden beni de korumanız üzere sizinle bey'atlaşıyorum.

Bera b. Marur, Hz. Peygamber'in elini tutup şöyle dedi:

Evet, seni hak ile Peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, kadınlarımızı koruduğumuz gibi seni koruyacağız. Ey Allah'ın Resulü, seninle bey'atlaştık. Vallahi biz harp ehliyiz ve silah sahipleriyiz. Bunlar ecdadımızdan bize miras kalmıştır." Ebu Heysem b. Teyyihan araya girip şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü! Bizimle bazı adamlar (Yahudiler) arasında ipler vardır, biz o ipleri keseceğiz. Eğer bunu yaparsak, sonra Allah seni galip kılsa kavmine döner ve bizi terk eder misin?"

Bunun üzerine Resûlullah tebessüm etti ve "Hayır, bilakis kanınız kanımdır, haremiz haremimdir. Ben sizdenim, siz de bendensiniz. Sizin harp ettiklerinizle, harp ederim, barış yaptıklarınızla barış yaparım." dedi.⁷³

Ahid, İslâm dininde yerini sağlamlaştırarak önemini korumuş ve Hz. Peygamber'in diliyle tevsik edilmiştir. "Kim sebepsiz yere ahid verdiği kimseyi öldürürse, Allah ona Cennetin kokusunu bile haram kılar."⁷⁴

En sade bir Müslüman bile, İslâm devletini tümüyle bağlayan eman verebilir. Dolayısıyla bu hak, sadece eli silah tutanların istediği zaman kullanıp istemedikleri zaman kullanmadığı, aksine, hasta ve kör gibi savaşamayanların, hatta kölelerin bile kullanabileceği bir haktır. Doğal olarak, çocuklar, deliler ve düşmanın kontrolü altında olanlar (mahkûmlar, turistler v.s.) bunların dışındadır.⁷⁵ O dönem şartlarında horlanan kadınlar da toplumu için eman verebilir yani Müslümanların faydasına olabilecek şeylerde ve şekillerde bazı kimselere güvence sağlayabilirdi.⁷⁶ Ümmü Hâni verdiği emanla ilgili bir olaydan bahseder: Fetih senesi Resûlullah'ın yanına gittim ve şöyle dedim: "Ey Allah'ın

73 İbn Hişam, *Sire*, 2: 103-104; Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 42.

74 Nesâî, "Kasâme", 13.

75 Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, 263.

76 Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, çev. Abdullah Parlıyan (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), "Şiyer", 26.

Resulü! Anamın oğlu benim eman verdiğim filanı, İbnu Hubeyre'yi öldüreceğini söylüyor.” Resûlullah: “Ey Ümmü Hâni, senin ahid ve eman verdiğine biz de ahid ve eman verdik.” buyurdu.⁷⁷

Ömer b. Hattab gönderdiği bir ordu komutanına şunları yazmıştır: “Duyduğuma göre, sizden bazıları Acem ileri gelenlerini takip ediyor, dağa dayanınca geri çekiliyorlar. Bu sırada onlardan biri düşmanına Farsça matras yani korkma, der. Fakat onu yakaladığı zaman öldürmüştü. Bunu hiç kimsenin yapacağını sanmıyorum. Yaparsa Allah'a yemin ederim ki, onun boynunu vururum.”⁷⁸, “Bir kimsenin ne namazına ne de orucuna bakın. Konuştuğunda doğru söylüyor mu, kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete riayet ediyor mu, dünyalık meselelerle uğraştığında helali haramı gözetiyor mu, siz ona bakın.”⁷⁹

Hz. Peygamber yanında Ebu Bekir olduğu halde Mekke'den Medine'ye hicret yolculuğuna gizlice çıktığında, onları ellerinden kaçırmalarına oldukça hiddetlenen Kureyş tarafından başlarına yüz deve mükâfat konuldu. Mükâfatı elde etmek isteyen Süraka b. Malik atıyla yolda onlara yetiştiğinde birkaç kere atı sürçüp yere düşmüş ve sonunda atının ayakları kuma saplanmıştı. Bunun üzerine Süraka Hz. Muhammed'den eman dileyip, Kureyş'in, kendisine ve sahâbilerine karşı ne kadar fenalık yapmak istediklerini birer birer anlattı. Kendisine teklif ettiği yol azığını almayan ve yolculuklarını gizlemesini isteyen Hz. Peygamber'den Süraka, kendisine bir emaname yazmasını istedi. Âmir b. Fuheyre bir deri parçasına yazıp ona verip maiyetiyle yoluna devam etti.⁸⁰

Mekke fethi öncesi Hz. Peygamber'in hazırlıklarından haber almak üzere gizlice şehir dışına çıkan Ebu Süfyan, Abbas tarafından yakalanıp Hz. Peygamber'in huzuruna götürülürken onları gören Hz. Ömer, akidsiz ve ahidsiz yakalanan Ebu Süfyanı öldürmek isteyince, Abbas derhal onu himayesine aldı. Hz. Peygamber, Ebu Süfyan'ın evine, Kâbe'ye ve kendi evine sığınanın emniyette olacağını belirtmiş ve bu ahdini tutmuştur.⁸¹

Sonuç

Câhiliye döneminden Müslümanlara miras kalan olumlu kavramlardan biri olan himaye, sosyal ve siyasî problemleri çözme ve adaleti tesis etmede önemli bir rol üstlenmiştir. İslâm öncesi toplumdaki tezahürlerinin başında hilfu'l-fudûl olarak örgütlü hale gelerek, ticarî hayat için vazgeçilmez unsur olan güven ve

77 Buhari, “Salât”, 4.

78 Mâlik, Ebu Abdillah Mâlik b. Enes, *Muvatta*, çev. Ahmet Büyükpınar (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), “Cihâd”, 4.

79 Beyhakî, *Sünenü'l-kübra*, 6: 471 [12693].

80 İbn Hişam, *Sire*, 2: 156-157; İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, 2: 106.

81 Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 1 : 52-54; İbn Hişam, *Sire*, 4:60-62.

adaletin tesisine yardımcı olmuştur. Bu oluşumu Hz. Peygamber, İslâm öncesi ve sonrasında açıkça desteklemiştir. Siyasî ve sosyal hayatın kokuştugu toplumlarda vicdanın sesi olan insanlar varolagelmıştır. Kızların canlı gömülme örneklerine şahit olunan toplumda, kızları bu meş'um fiilden kurtaran insanlar yanında, inancını Mekke'de yaşamasını teminen Ebu Bekir'i himaye eden insanlar da çıkmıştır.

Hz. Peygamber'in davasını koşulsuz ve tavizsiz himayesi neticesinde, maddi güçsüzlüğü manevi gücüyle desteklenmiş, Mekke aristokrasisi karşısında onurlu duruşu tezahür etmiştir. Eskiden beri Kâbe'nin kutsiyetini daha çok ekonomik de olsa yaşatan Mekkeliler, gerekli ihtimamı göstermişler, böylece Allah'ın Beyti'nin hâmilliğini üstlenmişlerdir. Hicret sonrası Medine için de benzer bir kutsi himayeyi Hz. Peygamber deruhte etmiştir. Taif hezimetini sonrası oldukça üzülen Hz. Peygamber'in elindeki manevi gücü helak için değil, müstakbel Müslüman nesillerin oluşmasına vesile için kullanması himayenin başka bir boyutudur. Mekke süreci neticesinde hâmisiz kalan Müslümanlara alternatif bir himaye, davasına yeni bir devlet boyutu kazandırma yolunda önemli bir adım olarak hicreti görüyoruz. Teşekkül halinde olan Medine Devletinin hukuki himayesinin engin ve ahlaki bir tezahürü olarak ahidler de himayeyi beslemiştir.

Câhiliye döneminde birey, aile ve kabile gücü ve asabiyetine göre kullanılabilen himayeyi Hz. Peygamber asla kabul etmemiş, adaletten saptırıcı bir şekilde himayenin icrasına izin vermemiştir. Bireyi ve toplumu geliştirici ve ilerletici gelenek ve geçmişten güç alan İslâm, himaye uygulamasına da bu zaviyeden bakmıştır. Bireysel, siyasî ve sosyal boyutlarıyla himaye kavramı; İslâm öncesi kökleri üzerinde İslâm sonrası devleşen bir çınar ağacı misali yaşamaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akalın**, Şükrü Haluk vd., “Himaye”, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Apak**, Âdem, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Belazûrî**, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, *Ensâbu'l-eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr & Riyâd Zerkây, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Sünenü'l-kübra*, nşr. M.Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003.
- Bozkurt**, Nebi, “Himaye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 56.
- Buhârî**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire el-Cu'fi, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Cevad Ali**, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut: Daru's-Saki, 2001.
- Çil**, Halit, “Yesrib'in Medine'ye Dönüşümünde Hz. Peygamber'in Siyasi Rolü”, *Nübüvvet ve Medeniyet- İslâm Düşüncesinde Nübüvvet Alguları ve Medeniyet Tasavvurları*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017.
- Demircan**, Adnan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Ezrakî**, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbaru Mekke*, nşr. Rüşdi es-Salih Melhas, Beyrut: Daru'l-Endülüs, 1983.
- Fayda**, Mustafa, “Câhiliye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 7: 17-18.
- Halebî**, Ali b. İbrahim b. Ahmed, *es-Siretu'l-Halebiye (İnsânü'l-Uyûn)*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2006.
- Hamidullah**, Muhammed, “Hilfû'l-Fudûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 31-32.
- İslâm Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınları, 1995.
- İslâm'da Devlet İdaresi**, çev. Hamdi Aktaş, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hindî**, Alaaddin Ali el-Muttakî b. Hüsameddin, *Kenzu'l-'ummâl*, nşr. Bekrî Hayyânî, Saffet es-Sakâ, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985.
- İsfahanî**, Rağıb, *Müfredât*, çev. A.Güneş-M.Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İbn Asâkir**, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şâfi, *Tarihu Medineti Dimeşk*, nşr. Ömer b. Ğalâme el-Amrevî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hişam**, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Siret-i İbn Hişam İslâm Tarihi*, çev. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshak**, Muhammed, *Siyer*, nşr. M. Hamidullah, çev. Sezai Özel, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- İbn Kesir**, Ebû'l-Fidâ' İmâduddin İsmail el-Hâfız b. Ömer, *Büyük İslâm Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye)*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Sa'd**, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Amr, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.
- İbnü'l-Esir**, İzzuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- Küçük**, Abdurrahman, "Ahid", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1: 532-533.
- Mâlik**, Ebu Abdillah Mâlik b. Enes, *Muvatta*, çev. Ahmet Büyükpınar, İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Makrizî**, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir, *İmtâu'l-esmâ'*, nşr. M. Abdulhamid en-Nemisi, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1999.
- Müslim**, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980.
- Mütercim Asım Efendi**, *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Nesâî**, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, çev. Abdullah Parlıyan, Konya: Konya Kitapçılık, 2005.
- Önkâl**, Ahmet, "Civâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 8: 34-35.
- Özdemir**, Ahmet, "Uluslararası İlişkiler Alanında İslâm Hukukunun Temel İlkeleri-Emân Akdi Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 6 (2013): 893-904.
- Özkuyumcu**, Nadir, "Hilf", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 18: 29-30.
- Sırma**, İhsan Süreyya, "Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Süheylî**, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravdü'l-unf fi tefsîri Sireti'n-Nebeviyyeti li İbni Hişam*, nşr. Ömer Abdusselam es-Selami, Beyrut: Daru'l-İhya, 2000.
- Taberî**, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülük*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.

- Tirmizî**, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, çev. Abdullah Parlıyan, Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Vâkıdî**, Muhammed b. Ömer, *Hız. Peygamber'in Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, çev. Musa K.Yılmaz, İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2014.
- Zeydan**, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.